

LIAUDIES PAMALDUMO ELEMENTAI ALDONOS ELENOS PUIŠYTĖS KŪRYBOJE

Jonas JONUŠAS

Maironio lietuvių literatūros muziejus, Rašytojų rinkinių tyrinėjimo skyrius
Rotušės a. 13, LT- 44279 Kaunas
El. paštas: jonas.jonusas@maironiomuziejus.lt
ORCID ID: 0009-0008-4992-2715

DOI: 10.13165/PSPO-23-34-01

Anotacija. Svarbūs A. E. Puišytę formavę veiksniai yra krikščioniškoji kultūra, išlaikyta agrarinė pasaulėjauta, domėjimasis filosofija ir Vakarų Europos kultūriniu kontekstu. Straipsnyje siekiama atskleisti, kokie religinio pasaulėvaizdžio elementai būdingi A. E. Puišytės kūrybai. Pasitelkiama Lietuvoje skelbta medžiaga apie liaudies pamaldumo praktikas, remiamasi teorinėmis studijomis. Straipsniu siekiama pasigilinti į konkrečias liaudies pamaldumo praktikų pasireiškimo formas. Tyrimo objektas – liaudies pamaldumo elementai A. E. Puišytės kūryboje. Tyrimo tikslas – apžvelgti liaudies pamaldumo elementus ir praktikas A. E. Puišytės poezijos rinkiniuose, išleistuose po 1990 m. Tyrimo uždaviniai: 1. Remiantis teorine literatūra ir literatūros kritikos straipsniais, nustatyti, kokie liaudies pamaldumo elementai būdingi A. E. Puišytės kūrybai; 2. Charakterizuoti A. E. Puišytės religinę pasaulėjautą; 3. Aptarti liaudies pamaldumo elementų raišką. Tyrimo metodai: aprašomasis, analitinis ir sintezės.

Poetės kūryba turi sąlyčio taškų su B. Baltrušaitytės, J. Strielkūno, Novalio, P. Celano poezija. A. E. Puišytės lyrika papildo 20 a. lietuvių religinės poezijos kontekstą. Religinis pažinimas poetės suvokiamas dvejopai: oficialusis, išdėstytas Šventraštyje, ir liaudinis, glaudžiai susijęs su senaisiais papročiais. A. E. Puišytės kūrybai būdinga tyliosios maldos praktika. Poetė dažnai renkasi nuošalę, kurioje atsiskleidžia gilūs religiniai išgyvenimai. A. E. Puišytės kūryboje idealistinė krikščioniška pasaulėžiūra tiesiogiai susijusi su panteistiniu pasaulio matymu ir tautine kultūra.

Namų erdvė – saugiausia kasdienio pamaldumo pasireiškimo vieta. Eilėraščiai, dedikuoti vyrui ir sūnui, sustiprina dvasinio intymumo jausmą. Pagrindinės erdvės, kuriose pasireiškia liaudiškojo pamaldumo elementai: a) sakralinės paskirties, b) namų ir c) gamtos. Žmogaus gyvenimas suvokiamas kaip šventa apeiga, kurios ištakų reikėtų ieškoti pagonybėje, o tęstinumo – krikščioniškoje Dievo sampratoje.

Liaudies pamaldumo turinį A. E. Puišytės kūryboje sudaro įvairių pamaldumo praktikų (gavėnios, advento, Didžiosios savaitės) elementai, glaudžiai susieti su liturginiu laiku, krašto tradicija ir meniškai įkomponuoti į poetinį tekstą. A. E. Puišytės pasaulėžiūroje svarbią vietą užima tautinės kultūros elementai. Straipsnis gali būti reikšmingas tuo, kad iki šiol lietuvių literatūrologijoje nesama studijų, skirtų liaudies pamaldumo elementams rašytojų kūryboje atskleisti. Dažniausiai liaudies pamaldumo elementai nagrinėjami, įtraukiant juos į bendresnius religinės pasaulėžiūros ir tematikos tyrinėjimus. Tuo tarpu šiuo straipsniu siekiama pasigilinti į konkrečias liaudies pamaldumo praktikų pasireiškimo formas.

A. E. Puišytės kūryba nuosekliai papildo ir tęsia J. Baltrušaičio, O. Galdikaitės, A. Miškinio, L. Andriekaus, R. Keturakio, J. Juškaičio religinės meditacijos tradiciją, praturtindama ją tobulai suvaldyto klasikinio eilivimo ženklais.

Pagrindinės sąvokos: liaudies pamaldumas, lietuvių religinė poezija, tautiškumas, papročiai, religiniai siužetai.

Įvadas

Tebesitęsiantis tautinis atgimimas ketvirtajame dešimtmetyje sutapo su Aldonos Elenos Puišytės biografijos pradžia, vėliau sekęs neramus – bolševizmo ir fašizmo stiprėjimo, karo, viena po kitos ėjusių okupacijų – laikas sutapo su poetės vaikyste ir jaunyste, kai nelaisvoje Lietuvoje teko atsisakyti svajonės studijuoti lituanistiką. Baigusi farmacijos studijas, savarankiškai gilinosi į humanitarinius mokslus. „Bet stebėtinai platus ir išsamus yra jos savarankiškai įgytas išsilavinimas, gražus raštingumas, istorijos, svarbių kultūros tekstų, taip pat ir Šventraščio, išmanymas.“ (Daujotyte, 2006, 11). Svarbūs A. E. Puišytę formavę veiksniai

yra krikščioniškoji kultūra, išlaikyta agrarinė baltiškoji pasaulėjauta, priklausymas „socialinių-istorinių lūžių kartos vaikams“ (Puišytė, 2003, p. 40), domėjimasis moderniosios katalikybės sąjūdžiu, filosofija ir Vakarų Europos kultūriniu kontekstu (sovietmečiu skaitė pogrindyje platinamas knygas).

Straipsnyje aptariamas pasaulėžiūros klausimas, turint tikslą rekonstruoti poetės intelektualines orientacijas, dvasinio gyvenimo horizontus, išryškinti kūrybos dominantes. Siekiama atskleisti, kokie religinio pasaulėvaizdžio elementai būdingi A. E. Puišytei, atstovaujantčiai kartai, atėjusiai po V. Mykolaičio-Putino, J. Aisčio, A. Miškinio, S. Santvaro. „Okupacinės propagandos mitas apie neva „mokslinį“ ateizmą ir „nemokslinį“ tikėjimą, okupacinė geležinė uždanga, atribojusi Lietuvą nuo ši mitą griauančios modernios literatūros, lėmė, kad tie intelektualai, tarp jų rašytojai, kuriems rūpėjo krikščionybė, neretai ėjo jos link įvairiais aplinkkeliais. Tokių aplinkkelių išvengė ir per pogrindžio literatūrą brandų, intelektualų tikėjimą formavo tik nedaugelis rašytojų, pirmiausia J. Juškaitis, A. E. Puišytė, H. A. Čigriejus.“ (Čiočytė ir kt., 2018, p. 553)

A. E. Puišytės poetinio pasaulio žmogus yra išsisknijęs savo meto istoriniame laike, o vidinėmis aspiracijomis artimas moderniosios katalikybės sąjūdžio dvasiai. Aptariami A. E. Puišytės kūryboje atsiskleidžiantys liaudies pamaldumo aspektai, atsinešti iš vaikystės ir pasiekę 21 a., patvirtinantys teiginį, kad „nepaisant vykstančios sekuliarizacijos, kintančio požiūrio į religingumą, liaudies religingumas, šventųjų gerbimo praktikos yra svarbi religingo asmens, jo šeimos ar bendruomeninio gyvenimo dalis.“ (Kairaitytė, 2015, p. 38)

Tyrimo objektas – liaudies pamaldumo elementai A. E. Puišytės kūryboje.

Tyrimo tikslas – apžvelgti liaudies pamaldumo elementus ir praktikas A. E. Puišytės poezijos rinkiniuose, išleistuose po 1990 m.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis teorine literatūra ir literatūros kritikos straipsniais, nustatyti, kokie liaudies pamaldumo elementai būdingi A. E. Puišytės kūrybai.

2. Charakterizuoti A. E. Puišytės religinę pasaulėjautą.

3. Aptarti liaudies pamaldumo elementų raišką.

Straipsnyje pasitelkiama Lietuvoje skelbta medžiaga apie liaudies pamaldumo praktikas, remiamasi teorinėmis studijomis, skirtomis liaudies religingumo aspektams lietuvių literatūroje atskleisti.

Tyrimo metodai: aprašomasis, analitinis ir sintezės.

Straipsnis gali būti reikšmingas tuo, kad iki šiol lietuvių literatūrologijoje nesama studijų, skirtų liaudies pamaldumo elementams rašytojų kūryboje atskleisti. Nevienareikšmis oficialaus religinio pažinimo, grindžiamo Šventraščiu, ir liaudinio religingumo, susijusio su kasdieniu praktikavimu, ryšys. Dažniausiai liaudies pamaldumo elementai nagrinėjami, įtraukiant juos į bendresnius religinės pasaulėžiūros ir tematikos tyrinėjimus. Tuo tarpu šiuo straipsniu siekiama pasigilinti į konkrečias liaudies pamaldumo praktikų pasireiškimo formas, panagrinėti oficialaus ir liaudies pamaldumo sąsajas.

Liaudies pamaldumo kilmė ir raiška

Dėl savo eklektiškumo (kanoninių ir nekanoninių maldos praktikų integravimo) liaudies pamaldumas nėra lengvai apibrėžiamas reiškinys (dėl liaudies pamaldumui būdingo periodiškumo ir namų aplinkoje atliekamų apeigų dar vartojama sąvoka kasdienis pamaldumas). S. Stumbra liaudies pamaldumą apibrėžia kaip tikinčio žmogaus religingumo raišką, praturtintą maldos formomis, apeigomis, taip pat periodiškai atliekamais maldingumo aktais (Stumbra, 2014, p. 228). Liaudies pamaldumas pasireiškia ten, kur krikščioniškas

tikėjimo turinys realizuojamas įvairių etninių kultūrų pateikiamomis formomis (Motuzas, 2005, p. 366). Tiek liaudiškojo pamaldumo, tiek religingumo konceptai traktuojami sinonimiškai ir vertinami kaip lygiavertės konkrečią liaudies religijos praktinę išraišką turinčios sąvokos (Mardosa, 2009, p. 49). Pasak A. Motuzo, Lietuvoje nuo seno paplitusios ir geriausiai žinomos Jėzui Kristui ir Mergelei Marijai skirtos liaudies pamaldumo praktikos, taip pat kalbamas ir giedamas rožinis, 14-os stočių Kryžiaus kelias, Gaudūs verksmai, Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias, Gedulinės valandos (psalmės) (Motuzas, 2013, p. 66). Be to, liaudies pamaldumas pasireiškia minint kalendorines religines šventes (šventųjų minėjimai, Sekminės, Žolinės, Škaplierinė arba Prapjovos, Porciunkulė). Apeigos neatsiejamos nuo sakralinių daiktų – šventųjų paveikslų, šventintų žvakių, kredo, vandens ir žolynų, beržo ar kadagio šakų – naudojimo ritualiniams tikslams. Tai sakramentalijos, kurios „įvairiomis formomis plačiai įsikomponavusios į liaudies kultūrą ir tais jos elementais, kurie sąveikoje su papročiais, tikėjimais, maginėmis praktikomis užima svarbią liaudiškojo pamaldumo turinio dalį, sudaro ypatingą ir savitą liaudies kasdienio gyvenimo pusę“ (Mardosa, 2012, p. 21). Jos, koreliuodamos tarpusavyje, sudaro tam tikrą hierarchiją, sukuria apeiginį kontekstą. Svarbiausią vietą užima kryžius ir Jėzaus Kristaus ir Švč. Mergelės Marijos paveikslai, kabantys garbingiausiose namų vietose (pagrindiniame kambaryje, alkieriuje) ar virš lovų galvūgalio, taip atliekantys apsaugos funkciją. „Apibūdinant liaudiškąjį pamaldumą, iškyla ir kryžiaus ženklas – tai, kas stiprina pasitikėjimą, padeda pakelti kentėjimus ir resignaciją“ (Jakaitė, 2019, p. 75). Tyrinėtojų pastebėta, kad garbinant Marijos paveikslus buvo tikimasi ne tik asmeninės apsaugos, bet ir motiniškos pagalbos ištikus stichinėms nelaimėms, gaisrui, badui ir pan. (Kairaitytė, 2010, p. 42). Pašventintus ir sudžiovintus žolynus laikydavo už šventųjų paveikslų, kad užėjus griauštiniui pasmilkytų jais namus, susirgę gerdavo jų arbatą (Urbonienė, 1998, p. 33). Dažnai pasitaikančios sakramentalijos ir daiktai, susiję su liaudies pamaldumu, namų aplinkoje – Dievo „mūkelės“, per Žolinę pašventintų skintų žolynų puokštės, rožančiai ir vadinamosios lakunkos šventintam vandeniui laikyti (Gediminskaitė, 2013, p. 2). Pastarosios būdavo kabinamos prie įėjimo į namus ar prie lovos. Visi šie objektai sudaro savitą religinės paskirties namų erdvę, vieną iš liaudies pamaldumo išraiškų (Kairaitytė, 2015, p. 44). Religinių atributų saugojimo vieta namuose dažniausiai atlieka „altorėlio“ funkciją, susijusią su pamaldumo praktikomis, rečiau būdinga vien estetinė paskirtis.

Liaudies tikėjimui pasireikšti labai svarbūs papročiai. Pasak J. Mardosos, „liaudies religija pirmiausia būdinga tradicinei kultūrai, kurioje religiniai veiksmai sudarė nemažą kiekvieno kultūrinio reiškimo dalį ir religinių tiesų supratimas galėjo būti įvairus ne tik lokaliu požiūriu, bet ir atskiros šeimos, net individo, lygiu“ (Mardosa, 2004, p. 161). Nuo 17 a. pirmos pusės Skausmingosios (liaudyje vadintos Sopulingąja) Dievo Motinos atvaizduose išpopuliarėjo septynių kalavijų Švč. Mergelės Marijos krūtinėje motyvas, paremtas Evangelijos pagal Luką motyvu: „... ir tavo pačios sielą pervers kalavijas, kad būtų atskleistos daugelio širdžių mintys.“ (Lk, 2, 35) Tai tradiciškai nusistovėjęs siužeto traktavimas, kai į Sopulingosios širdį (krūtinę) įsmeigti vienas ar septyni kalavijai. Siužetui atpažinti svarbi Marijos poza, skausminga išraiška, drabužis (Urbonienė, 1998, p. 26). Nepaisant ikūnijamo skausmo, Marijos vaizdavimas liaudies tradicijoje ir bažnytinėje ikonografijoje siejamas su šviesa, spindėjimu (Marijos galva dažnai vainikuota spindinčiu nimbu). Spindėjimas būdingas ir Dievo „mūkelei“. „Taigi, krikščioniškoje visuomenėje egzistuojančius simbolius, apeigas ir papročius bei jų elementus, nepriklausomai nuo jų kilmės, reikia vertinti kaip konkretaus istorinio laikotarpio krikščioniškosios pasaulėžiūros liaudiškąjį variantą“ (Mardosa, 2012, p. 17). Liaudies pamaldumo fenomenas svarbus ne tik papročių išsaugojimo prasme, bet ir sužadinti vidinėms nuostatoms: kantrybei, kryžiaus pajautai kasdieniniame gyvenime, pasiaukojimui, atvirumui kitiems, dievobaimingumui, tikintiesiems išreikšti ypatingą santykį su Dievu.

Pasaulio sakralumo problema A. E. Puišytės kūryboje

A. E. Puišytė, gerai susipažinusi su XX a. katalikybės filosofijos naujomis tendencijomis, kryptingai rinkosi autoritetus (tarp kurių N. Berdiajevas, R. M. Rilke, Ž. Maritenas, J. Baltrušaitis, J. Eretas, S. Šalkauskis, A. Maceina, J. Girnius), į kuriuos stengėsi sutelkti savo dvasinį fokusą. Prancūzų rašytojo ir filosofo Ernesto Hello (Ernest Hello, 1828–1885) materijos ir dvasingumo problemų sprendimas filosofijoje, socialinės doktrinos derinimas su pamaldumu ir pasitikėjimu Dievu padarė įtaką A. E. Puišytės religingumo sampratai. Žvilgsnis krypo ir į talentingus savo kartos kūrėjus B. Baltrušaitę, J. Strielkūną, A. Verbą. „Dosni, reikli, atidi esmėms, visa gyvenimo patirtimi buvimo (ir mirties) prasmę įstengianti atverti“ (Keturakis, 2003, 8) poetės kūryba turi sąlyčio taškų su G. Mistral, N. Zaks, Novalio, P. Celano poezija (Puišytė, 2013). „Baltrušaitiškomis pasaulėvaizdžio dominantėmis“ (Daujotytė, 2011) A. E. Puišytės lyrika fundamentaliai įsiterpia į 20 a. lietuvių religinės poezijos kontekstą. Autorė nuosekliai tęsia ir esmingai papildo J. Baltrušaičio, O. Galdikaitės, A. Miškinio, L. Andriekaus, R. Keturakio, J. Juškaičio „šventumo patirties“ (Daujotytė, 2011) tradiciją.

Produktyvi literatė, dėl politinės konjunktūros buvusi šalia literatūrinių permąnų sukūrio („Mano takas – vienišuoless.“) (Puišytė, 2001, p. 62), ieškojusi lietuvių religinės lyrikos naujų galimybių, bene labiausiai iš savosios kartos orientavosi į religinės ir tautinės kultūros integravimą, įdomi visų pirma originaliomis etinio apsisprendimo nuostatomis, „meditatyvinėmis prasmėmis susisiejančiomis su Vinco Mykolaičio-Putino, Jurgio Baltrušaičio poezija“ (Gužauskis, 2019, pp. 165–166). A. E. Puišytės pasaulėžiūroje svarbią vietą užima tautinės kultūros elementai (įsitvirtinus Lietuvoje krikščionybei, liaudies pamaldumo praktikos tapo vienu iš jų). Svarbu visa, „kas susieta su dvasine atspara, netgi atkaklia tautinės savasties gintimi.“ (Daujotytė, 2006, p. 11).

Aptariant liaudiškojo pamaldumo elementus A. E. Puišytės kūryboje, iškyla vietos klausimas. Eilėraščiuose nesama aiškiai pastebimo centro ir periferijos išskyrimo. Pamaldumo praktikos „įvietinamos“ įvairiose erdvėse. Dažniausiai tai būna sakralios vietos (bažnyčia, šventorius, koplyčia), tačiau dažnos ir asmeninio gyvenimo erdvės (namai, gimtinė, sodas, Antvardės pakrantės). Pamaldumo nuotaika ir formalioji jo išraiška (maldų formuluotės, žegnonė, žvakių uždegimas, smilkymas) sudaro A. E. Puišytės „atskirąją tikrovę“ (Daujotytė, 2011). Gamtovaizdis neretai sukrikščioninamas – tai žymi koplytstulpis, rūpintojėlis, bažnyčia, koplyčia ar varpinė („Pasviręs koplytstulpis / prie senojo vieškelio. / Septyni surūdiję kalvijai / Sopulingosios Širdyje...“) (Puišytė, 1996, p. 52). Yra dvi pastovios kryptys – į dangų (ten kyla smilkalai) ir į žemę (kasdienio pamaldumo patirtys išgyvenamos gimtojo kaimo, namų, šeimos erdvėje). Tačiau visa ko centre – galutinė realybė, kurią A. E. Puišytės kūrybai didelę įtaką padaręs Frydrichas Helderlinas (1770–1843) yra įvardijęs Šventuma.

Gyvenimo ir tikėjimo dermės perspektyva – viena pagrindinių A. E. Puišytės kūrybos linkmių. Lygiagretus, integruotas gyvenimo ir tikėjimo egzistavimas pasireiškia įvairiomis kasdieninės maldos praktikomis. Religinis pažinimas poetės suvokiamas dvejopai: oficialusis, išdėstytas Šventraštyje, ir liaudinis, glaudžiai susijęs su senaisiais papročiais, gamtos pajautimu, atsigrėžimu į kasdienybę: „Saulė – tarsi Monstrancija – / žydrynėj dangaus spinduliuoja. / Žydinčio sodo kvapų smilkalai / kyla pagarbint Visatos Kūrėją.“ (Puišytė, 1996, p. 10)

Neardant vienybės subtiliai diferencijuojamos kanoninio ir liaudiškojo tikėjimo formos. „<...> šaknys į dangų (Kristus – Vynmedis, o mes jo šakelės) ir šaknys į žemę.“ (Puišytė, 2003, p. 111) Kasdienio pamaldumo praktikavimo pobūdis nėra teologinis, greičiau jame labai natūraliu būdu įprasminamos Dievo pažinimo priegios. Tokiu būdu literatūros forma laikoma religinės patirties raiška (Mikelaitis, 2013, p. 187). Kasdieninės pamaldumo formos neretai

lydimos nuojautų, potyrių, priartinančių juos prie apreiškimo paslapties: „Viskas iš Tavo rankų, Viešpatie: / šis vakaras, nušvitę / artimųjų veidai, / tylioji vakarė malda.“ (Puišytė, 1996, p. 30) Apreiškimo fenomenas suvokiamas labai asmeniškai, įsiklausant, išžiūrint, pajaučiant vienuoje: „Juk poezija – iš giluminių dvasios patyrimų. O išgyvenimų gelmė atsiveria tik susitelkime ir tyloje. Akistatoje su savimi ir tikrosios būties realumu.“ (Puišytė, 2014). A. E. Puišytė prigimties šviesoje stengiasi suvokti žmogui duoto pažinimo ribas, universalumo platybėse klaidžiojančios minties trajektorijas. Poetei didelę įtaką padarė filosofo Antano Maceinos mintys apie būtį (ateistinės cenzūros metais A. E. Puišytė gilinosi į pagrindžio sąlygomis išleistus A. Maceinos raštus) (Puišytė, 2003, p. 138). Bet žmogus – „skurdus piligrimas“. Jo sąmonei svarbus konkretumas, nepretenduojantis į pilnutinį žinojimą. Egzistencinės prasmės tampa apibrėžtos, teologinę literatūros sampratą grindžiant vadinamąja patirties teologija (Mikelaitis, 2013, p. 187). Evangelinio teksto gelmė („Neapviliančią / Evangelijos viltį / Nešuos širdyje.“) (Puišytė, 2004, p. 108) nejučia transformuojama atmintyje iškylančiomis kasdienio pamaldumo praktikomis („Senas giesmynas: / Karunkas ir giesmes / Giedojo tėvai.“) (Puišytė, 2004, p. 70). Giesmės ir litanijos plaukia iš praeities. Eilėraščių cikle „Vigilijos“ dabartis nutilusi, nuščiuvusi, kontempliatyvi: „Maldoje vakarinė tyliai, tyliai su meile / artimųjų vardus paminėsiu.“ (Puišytė, 2005, p. 251). Arba: „Kiek viltingojo grožio tyloje kasdienybė, / kiek tylaus nubudimo kantrybė.“ (Puišytė, 2005, p. 251) Ryškėja tyliosios maldos praktika, išskiriama kaip specifinė lietuviškoji maldos forma (Jakaitė, 2019, p. 80).

Racionalias tikėjimo prieigas („Filosofų gudrybė Sutvėrėjo ieškojau. O radau / vien maldoj Tėve mūsų...“) (Puišytė, 2005, p. 261) keičia liaudiškojo pamaldumo patirtys (kukavinis rožančius, grabnyčių žvakė, rartų giesmės, patiestas calūnas, kalbamos karunkos, šventinta kreida rašomos karalių vardų pirmosios raidės). Pastarosios artimos, su pirmais vaikystės įspūdžiais įkūnijusios gero, teisingo gyvenimo kelio perspektyvą. Nors liaudies pamaldumo praktikos paprastai siejamos su bendruomeniškumo jausmu, A. E. Puišytė dažnai renkasi nuošalę, kurioje atsiskleidžia gilūs religiniai išgyvenimai. Bendrystės jausmas, svarbus pamaldumo praktikoms, ateina prisiminimų forma iš vaikystės, iš tos etninės kultūros terpės, kurioje religingumas reikšėsi autentiškai. Retrospektyviai apmąstomos liaudiškojo pamaldumo formos susiejamos su šiuolaikinio mokslo atradimais (DNR molekulės grafinis vaizdas poetei primena kryžių). Giliausiai protu prieinamais potyriais artėjama prie mistinių V. Mačerniui būdingų išgyvenimų: „Budėk! Malda tebus nei skydas / Tyloj keistų regėjimų nakty...“ (Puišytė, 2019, p. 74). Religija ir liaudiškasis pamaldumas yra dvi artimos sferos: vienai priklauso religinės dogmos, kitai – patyrimu grindžiamos tikėjimo praktikos. Minėtos sferos apima visą poetės pasaulį, jų takoskyra gali būti suvokiama kaip skirtis tarp to, kas dieviška, idealu (absoliutinė būtis), ir to, kas žemiška, žmogaus sukurta (sukurtoji būtis).

Viena vertus, liaudiškojo pamaldumo formos poetės praturtinamos panteistiniais elementais („Smilkina Aukščiausiam / kvapnų kodylą ir žydintis sodas. / Dėkoja pažadinta būčiai gamta.“) (Puišytė, 2001, p. 122), kita vertus, kasdienio šventumo apeigos siejamos su transcendencija („Senovinė krikštykla, / kur krikštijo tave. / Dievo Apvaizdos Akis / žvelgia nuo altoriaus“) (Puišytė, 1996, p. 18). Pagrindine teze tampa materialaus pasaulio priklausomybė nuo antgamtinių jėgų. Pagrįstai kyla klausimas, koku santykiu A. E. Puišytės kūryboje susijusi idealistinė krikščioniška pasaulėžiūra su panteistiniu pasaulio matymu? Poetės savimonėje kasdienio religingumo elementai persipynę su tautine kultūra (pvz., žalvario motyvas). Galima sakyti, iš jos išaugę, hermetiškai prigludę taip, kad net sunku išvelgti ribą tarp taikingą sambūvį sudarančių narių („Padėkoti dangaus šviesai ir žemės dulkei už buvimo stebuklą.“) (Puišytė, 2003, p. 62). Ir šitą senovinį substratą gerai yra pajutusi A. E. Puišytė. Tai susitikimas su praeitimi čia ir dabar, su praeitimi, kuri pati pasitinka. Panteistinis pasaulio matymas – labai aiški suvokimo forma A. E. Puišytės lyrikoje. Jo restauruoti nereikia, nes jis

čia pat, kraštovaizdyje. Vaikystės kaip prarasto rojaus tema papildo poetės mitologinių įvaizdžių sistemą. Kaip antai, eilėraštyje „Jau tiktai sapnuose regiu...“ (Puišytė, 2010, p. 54) Patiriamas žemės šventumas jungia pagoniškąją ir krikščioniškąją Lietuvą. Nevengdama panteistinio prado, A. E. Puišytė visada remiasi į krikščioniškąjį Dievą – lyg į uolą. Gyvenama Apvaizdos sukurtame pasaulyje, jį jaučiant, paklūstant numatytajai tvarkai („Visur palikti Tavo ženklai. / Išmokyk juos atpažinti, / kad neklaidžiočiau kelyje.“) (Puišytė, 1996, p. 46). Dievo nuolatinis buvimas įgauna grafinę-stilistinę išraišką – dieviškąjį asmenį nominuojantys įvardžiai rašomi iš didžiosios raidės. A. E. Puišytės lyrinis subjektas yra klausiantis „Kas yra Tas, kuris lydi, nematomas, bet esantis...“ (Puišytė, 2019, p. 159), juntąs ir savo laikinumą, ir savo amžinybę, noriai susiejęs save ontologiniais saitais su Dievu. „Paskutinumas, riba turi švytėjimo, kuris pagauna neabejinguosius tikrumui.“ (Daujotytė, 2006, p. 11) Kasdienio pamaldumo elementai (mamos maldaknygė, pašventinta kreida, suskilęs rūpintojėlis, šventųjų paveikslai, kukavinis rožančius), dažnai susiję su materialiais objektais, kuriems reikia postūmio iš išorės, kad taptų įdvasinti, yra ir įkvėpimo, ir eilėraščių siužeto šaltinis.

A. E. Puišytės eilėraščiuose nėra akivaizdaus susitikimo su mirusiais motyvų, nors nuolat stengiamasi įsiklausyti į jų kitokią būtį, kartais prasilenkiant su mitologine galvosena, nes, anot G. Beresnevičiaus, „gyviesiems svarbiausia buvo išvengti mirusiojo pasilikimo netoliese“ (Beresnevičius, 1990, 117). Poetės minima ašaruvė, – indas, kuriame „senovės lietuvių įkapėse saugomos protėvių ašaros“ (Berenis, 1992, p. 214), nuo seno naudotas nekrokulto ritualuose, – mirties, per kurią įsijungiama į amžinąją gyvybės tėkmę, į dieviškąjį laiką, simbolis. Žodis, ko gero, pirmą kartą poetinėje kalboje pavartotas A. E. Puišytės kraštiečio J. Baltrušaičio. Ašaruvė per istorinę atmintį eilėraštyje „Bičiulio laiškas Jurgiui Pabrėžai“ (Puišytė, 2005, p. 222) ateina ir į kasdienio pamaldumo praktiką. Poetė į žmonių šventuoju vadinamą Jurgį Pabrėžą kreipiasi lyg į bičiulį, kalbasi su juo, gręždamasi į anapusinį pasaulį, tarsi ieškodama ant protėvių kraujo užaugusių žolelių ūksmės. Eilėraščių cikle „Šimtmečių ašaruvė“ (Puišytė, 2010, pp. 69–89) aktualizuojamas tautos nueitas kelias. Ašaruvėje saugomos protėvių ašaros susigers į jaunų ažuolų šaknis, o viršūnė žvelgs į žvaigždynus. Maldoje esama tam tikros paslapties, susietos su dviem pagrindinėmis būties kategorijomis – gyvybe ir laiku. Laikas ir pristabdomas, ir jaučiama nuolatinė jo tėkmė (Puišytė, 2004, p. 119). Gyvybę simbolizuoja „tylieji ženklai“ – protėvių su meile liesti daiktai (mamos staklių šaudyklė, tėvo liktarna, nuotraukų albumas, brolio vargonėliai), jos neriboja žemės erdvė (aliuzija į sielą kaip visus esinius persmelkiančią materiją) (Puišytė, 2010, p. 54).

Kasdienio pamaldumo praktikose atsiranda metafizinė dimensija, panašiai kaip Vynmedžio Šakelės (Onos Galdikaitės) eilėraščių rinkinyje „Irkis į gilumą“, leidžianti praeičiai būti dabartyje, suteikianti maldai intymumo, paslapties statusą. Eilėraščio „Erškėčio šviesoje“ struktūra primena litaniją, kurios devyniolika eilučių prasminiu ir grafiniu požiūriu jungia kartojami žodžiai erškėčio šviesoje (Puišytė, 2005, p. 224). Iš praeities ateinančios litanijos šventumas tenka dabarčiai, pašventindamas mintis, leidžia eilėraščių perskaičiusiam ar tarsi mantrą kartojančiam gyventi pašventintame laike ir erdvėje.

A. E. Puišytės eilėraščiuose kuriamą namų erdvę galima suvokti kaip saugiausią kasdienio pamaldumo pasireiškimo vietą („karunkas vakarais giedojo / po šventaisiais paveikslais.“) (Puišytė, 2010, p. 51). Saugotasi ne tik tikėjimui priešingos sovietinės santvarkos propaguotojų dėmesio („Garsiai žvanga / gudruolių kalba. / Trokštu būti kartu / su tyliaisiais...“) (Puišytė, 1996, p. 70), norėta susikaupti vienuoje, kuri poetei teikia daugiau dvasinės gyvybės nei viešuma („Šiuo metu gyvenu visišką atskyrulės gyvenimą, išsiblaškyt nemoku ir nenoriu, ieškau atsparos Evangelijoje.“) (iš A. Puišytės laiško S. Santvarui). Žiūrint į kontraversišką ir nekantrų pasaulį, poetei išsprūsta gailus „aiman“. Dužlioms formoms pirmenybę teikianti masinė kultūra nė kiek neatliepia to intensyvaus vyksmo, kurį poetė renkasi išgyventi nuošalėje,

supama jai brangių daiktų, vietų ir žmonių („Ne, netrokštu atsiskirti. / Aš tik vykdu savo skirtį. / Tu, širduže, juk žinai: / Visa kita – pelenai. ---“) (Puišytė, 2001, p. 62). Eilėraščiai, dedikuoti vyrui Edvardui ir sūnui Kęstučiui, sustiprina dvasinio intymumo jausmą, kai kreipiamasi į Aukščiausiąjį dėl brangiausių žmonių, šeimą suvokiant kaip ontologinį pagrindą. Ypač subtiliai į poetinį tekstą įaudžiamas dukraitės Barboros siluetas („Klūpanti prie altoriaus / baltarūbė dukraitė / priminė mano vaikystę.“) (Puišytė, 1996, p. 81). Poetei rūpestis ir globa yra santykio su vaikaite forma (eil. „Maža dukraitė tyliai groja fleita“) (Puišytė, 2019, p. 69).

Liaudiškasis pamaldumas reiškiasi ir santarve su aplinka, ramiu buvimu („Buvimo džiaugsmas / dūzgiant bitėms / žydinčioj vyšnioj.“) (Puišytė, 1996, p. 30). Taip žmogus dalyvauja pasaulio šventume (Eliade, 1997, p. 121). Ardantis, chaotiškas pasaulis iškyla kaip fonas subjekto dvasinėms akistatoms ir agresijos įveikoms („O aplink tiek daug / Ne-meilės, ne-gyvenimo, ne-žodžio.“). (Puišytė, 2005, p. 279) Vienuoje, labiau nei šurmulyje, priartėjama prie Dievo, labiau jaučiamas tikrasis buvimas: „Žinau, kad ir aš čia tik keleivė, vienintelė viltis Tame, kuris vienija Visa... Kartoju sau liūdnoje gedulo vienatvėje: Ora et labora...“ (iš A. Puišytės laiško S. Santvarui) Išryškėja harmoningo tikėjimo samprata, grindžiama principu *visa yra viena*.

A. E. Puišytės poezijoje išryškėja kelios erdvės, kuriose pasireiškia liaudiškojo pamaldumo elementai: a) sakralinės paskirties (bažnyčia, koplyčia), b) namai ir jų aplinka, c) gamta. Pašventintos erdvės (šventovės ir namai) hierarchijoje užima aukščiausią vietą, kurioje susikerta kryžiaus vertikalė ir horizontalė. Jos sąlygoja nušvitimą („Po Sumos išeina žmonės / iš mažos bažnytėlės. / Kokie nušvite jų veidai.“) (Puišytė, 1996, p. 33) Smilkalai, žvakės, tabernakulio lempelė, varpų aidas sukuria ramią atmosferą, kurioje slopsta egzistencinis nerimas. Nors gyvenimo ir mirties neišvengiamoji seserystė išgyvenama nuolat („Šita buitė – dužli, trapi, gaili...“) (Puišytė, 2001, p. 58), užvaldo ekstatinė būseną („Adventas. Meditacijos tyloje išbudėsiu / visą Didžiąją savaitę.“) (Puišytė, 2019, p. 138). Tai patvirtina, kad liaudiškasis pamaldumas susijęs su liturginiu laiku (Jakaitė, 2019). Šventasis metas jaučiamas kasdieninėje namų aplinkoje, kuri atrodo dosni ir išsipildanti (sūnaus paveikslai ir dovanotas rožančius). Gyvenimas susideda iš kasdienybės ir nedidelių sakralinio laiko atkarpų („Į rankas aš grabnyčią / Su viltim vėl imu, / Susižeist lyg netyčia / Laiko laikinumu.“) (Puišytė, 2005, p. 315). Gamtos erdvė nepašventinta, bet sakrali, nes sukurta Dievo. Gyvenama kasdienybėje ir kartu sakraliniame laike, kurį lemia švenčių ciklai, gražindami į švarų ir nuodėmių nesuteptą pasaulį. Gamta tarsi belaikė, pristabdanti būties tėkmę, kad vėl būtų galima į ją grįžti. „Tyli kasdienybė“ (Puišytė, 2005, p. 251) yra subjekto lemtis, kurios visiškai pakanka. Toks minimalizmas, kai sugebama džiaugtis mažais dalykais, poetei artimas.

Visos erdvės susijusios su atsisakančiojo dalia: „Asketiška atsisakymo nuostata, leidžianti neįsipareigoti konkrečiai gyvenimo tikrovei, o likti ištikimai idealo šviesai, ilgesiui.“ (Daujotytė, 2011) Lyrinis subjektas išsitenka baltrušaitiškai pasitikėdamas būtimi (Puišytė, 2005, p. 315), kuri pašventina, harmonizuoja ir saugo jo buvimą. Eilėraščiuose atsiskleidžia nenoras išeiti iš meditacinės rimties. Namuose esančiųjų netraukia pasaulis, nors laiške S. Santvarui poetė yra užsiminusi: „Aš tik piligrimė pakeliui...“ (iš A. Puišytės laiško S. Santvarui) A. E. Puišytės kūryboje nėra priešiško pasauliui jausmo (tam tikrais atvejais išgyvenama, kad pasaulis neteisingas ir nesuteikia prasmingos būties patyrimo), nesiekama nei su juo kovoti, nei jo keisti, nei teigti jame savo egzistencijos. Veikia siekiama eiti malonės taku (Daujotytė, 2011) („Gal atspindys kitokio, tikro Grožio, / Tų Provaizdžių, kurie nedūžta niekad. / Iš ilgesio jų bruožus gal Šepka išdrožė, / Išvydęs vizijoje sušvintant po maldos.“) (Puišytė, 2001, p. 58).

Kasdienybės sudrumstą subjekto sielą – žemiškąją – visada nuskaidrina sakralioji. Tai L. Andriekaus Asyžietiškos dvasios atitikmuo („Vienuoliška rimtie, kokia graži tu: / Rudos

spalvos – nežemiška – trauka.“) (Puišytė, 2019, p. 25), tam tikras sielos nuskaidrėjimas, gyvenimo prasmės ir esmės (Babonaitė-Paplauskienė, 2015). Kasdienė aplinka, talpūs „atminties foliantai“ teikia subjektui šią malonę: „Ievoj prie Antvardės / gieda laibasis dagilis, / visai kaip anuomet –/ pakeliui į atlaidus...“ (Puišytė, 1996, p. 12) Sakralūs aplinkos elementai tampa autentiško ryšio su būtimi galimybe („Parvežei iš kelionių / suskilusį liūdną / palaukės Rūpintojėli: / saugu bus mūsų namuos.“) (Puišytė, 1996, p. 34), leidžia pajusti jos pulsavimą.

A. E. Puišytės kūryboje į dangų kyla kodylas (smilkalai), smilksta žvakės. Tačiau yra kryptis žemyn: protėvių ašaromis palaistomi ažuolai. Sakralieji elementai jungia žmogų su žeme ir su dangumi, simbolizuodami aukos ritualą. Žmogaus gyvenimas suvoktinas kaip šventa apeiga, kurios ištakų reikėtų ieškoti pagonybėje, o tęstinumo – krikščioniškoje Dievo sampratoje.

Išvados

Liaudies pamaldumo turinį A. E. Puišytės kūryboje sudaro įvairių pamaldumo praktikų (gavėnios, advento, Didžiosios savaitės) elementai, glaudžiai susieti su liturginiu laiku, krašto tradicija ir meniškai įkomponuoti į poetinį tekstą.

Poetė iš vaikystės atsineštų pamaldumo praktikų motyvus panaudoja eilėraščiuose. Liaudiškasis pamaldumas aktualizuojamas trijose erdvėse: sakralioje (bažnyčioje, kapinėse), namuose ar gamtoje. Namų erdvėje jis išgyvenamas autentiškiausiai.

Transformuotiems maldų fragmentams suteikiama poetinė išraiška. Tam tikrais atvejais eiliuotas tekstas įgyja maldos (litanijos) struktūrą (pvz., eil. „Erškėčio šviesoje“).

Liaudies pamaldumo praktikos atsispindi eilėraščių pavadinimuose („Sopulingosios paveikslas“, „Grabnyčios šviesa“, „Kūčios“, „Didžiojo Šeštadienio vigilija“ ir kt.). Raiškos aspektu paminėtinas pamaldumo Sopulingajai Dievo Motinai motyvas. Septyniais kalavijais pervertos Marijos širdies siužetas A. E. Puišytės kūryboje siejamas su Lietuvos istoriniu keliu.

Liaudies pamaldumo elementai, kuriems būdingi agrarinės baltiškiosios pasaulėjautos bruožai, yra jungiamoji grandis tarp pagoniškų ištakų ir visą būtį įrėminančios krikščioniškosios Dievo sampratos.

Neatskirama liaudies pamaldumo praktikų dalis yra sakramentalijos, kurioms būdinga ne vien estetinė, bet ir liturginė paskirtis.

Religinis pažinimas suvokiamas dvejopai – kaip oficialusis, grindžiamas Šventraščiu, ir liaudinis, susijęs su apeiginiais papročiais.

A. E. Puišytės kūryba nuosekliai papildo ir tęsia J. Baltrušaičio, O. Galdikaitės, A. Miškinio, L. Andriekaus, R. Keturakio, J. Juškaičio religinės meditacijos tradiciją, praturtindama ją tobulai suvaldyto klasikinio eiliovimo ženklais.

Šaltiniai

1. Aldonos Elenos Puišytės laiškas Stasiui Santvarui. Maironio lietuvių literatūros muziejus. A. E. Puišytės rinkinys.
2. Puišytė, A. E. (1996). Atodūsiai tyloje. Lyrika. Kaunas.
3. Puišytė, A. E. (2001). Balsai ir aidai. Kaunas.
4. Puišytė, A. E. (2003). Žodžio duona ir vynas. Vilnius.
5. Puišytė, A. E. (2004). Įsiklausyti. Kaunas.
6. Puišytė, A. E. (2005). Palaimink žodį ir aidą. Vilnius.
7. Puišytė, A. E. (2010). Begaliniam kely. Lyrika. Kaunas.

8. Puišytė, A. E. (2019). *Vienintele neišsakoma būtis*. Vilnius.

Literatūra

1. Babonaitė-Paplauskienė, V. Šviesus poeto, kunigo Leonardo Andriekaus portretas. <https://www.bernardinai.lt/2015-01-07-sviesus-poeto-kunigo-leonardo-andriekaus-portretas/>
2. Berenis, V. (1992). Pagoniškosios kultūros prigimtis XIX a. I pusės istorinėje Lietuvos romantikų kūryboje. *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra*. Vilnius.
3. Beresnevičius, G. (1990). *Dausos*. Vilnius.
4. Čiočytė, D., Gustaitienė, A., Jakaitė, D., Šidlauskas, M. (2018). *Krikščionybė ir šiuolaikinė lietuvių literatūra*. Vilnius.
5. Daujotytė, V. Poezija iš sąskambių ir tikrumo ilgesio. *Nemunas*, 2006, Nr. 2.
6. Daujotytė, V. Malonės ženklų ieškanti poezija. <https://www.bernardinai.lt/2011-12-13-viktorija-daujotyte-malones-zenklu-ieskanti-poezija/>
7. Eliade, M. (1997). *Šventybė ir pasaulietškumas*. Vilnius.
8. Gediminskaitė, G. Išgalvoti mitai, arba Lakunka prie namų slenksčio. *Šiaurės Atėnai*, 2013, Nr. 13 (1127).
9. Gužauskis, V. Rašyti sielos spinduliu..., Puišytė, A. E. (2019). *Vienintele neišsakoma būtis*. Vilnius.
10. Jakaitė, D. Liaudiškasis pamaldumas ir istorinė atmintis Šiaulių rajono kryžių istorijose. *Būdas*, 2019, Nr. 2.
11. Kairaitytė, A. (2010). Švč. Dievo Motinos ir krikščionių šventųjų paveikslai tradiciniame lietuvių folklore. *Daktaro disertacija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
12. Kairaitytė, A. Liaudies religingumas ir šventųjų kultas Lietuvos kaimo kultūroje XXI a. pr. *Soter*, 2015, Nr. 54 (82).
13. Keturakis, R. Ištikimybė savo pašaukimui, Puišytė, A. E. (2003). *Žodžio duona ir vynas*. Vilnius.
14. Mardosa, J. (2004). *Religious Ethnology and Trends in Studies of Folk Religion in Lithuania, Ethnology of Religion. Chapters from the European History of a Discipline*. Budapest.
15. Mardosa, J. (2009). Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje. Vilnius.
16. Mardosa, J. Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudiškąjį pamaldumą: paradigmų ir tyrimo turinio klausimai. *Lietuvos etnologija*, 2012, Nr. 12 (21).
17. Mikelaitytė, G. Reikšminga teologinių aspektų visuma. D. Čiočytės knygos *Literatūros teologija: Teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 340 p. recenzija. *Colloquia*, 2013, Nr. 34.
18. Motuzas, A. (2005). *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. Kaunas.
19. Motuzas, A. (2013). Jėzui Kristui skirtų katalikų liaudies pamaldumo praktikų raiška Lietuvoje. *Soter*, 2013, Nr. 48 (76).
20. Puišytė, A. E. (2013). *Ką gyvenimas įrašė*. *Metai*, 2013, Nr. 7.
21. Puišytė, A. E. *Penkiasdešimt Poezijos pavasarių*. *Metai*, 2014, Nr. 7.

22. Stumbra, S. (2014). Katalikiškojo religingumo ugdymas ankstyvojoje jaunystėje liaudiškojo pamaldumo praktikomis. Daktaro disertacija, Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
23. Urbonienė, S. Švč. Mergelė Marija tradicinėje lietuvių liaudies skulptūroje ir papročiuose“. *Liaudies kultūra*, 1998, Nr. 4.

ELEMENTS OF FOLK PIETY IN THE WORK OF ALDONA ELENA PUIŠYTĖ

Jonas Jonušas

Maironis Lithuanian Literature Museum

Summary

Important factors that have shaped A. E. Puišytė are her Christian culture, her agrarian worldview, her interest in philosophy, and the cultural context of Western Europe. The aim of the paper is to reveal which elements of religious worldview are characteristic of A. E. Puišytė's work. It uses material published in Lithuania on folk devotional practices and draws on theoretical studies. The article aims to look into the specific forms of manifestation of folk devotional practices. The object of the research is the elements of folk piety in the works of A. E. Puišytė. The aim of the research is to review the elements and practices of folk piety in A. E. Puišytė's poetry collections published after 1990. In order to achieve the aim the following objectives have been raised: 1) on the basis of theoretical literature and literary criticism to identify which elements of folk piety are characteristic of A. E. Puišytė's work; 2) to characterise A. E. Puišytė's religious worldview; 3) to discuss the expression of elements of folk piety. The research methods: descriptive, analytical and synthesis.

The poet's work has points of contact with the poetry of B. Baltrušaitytė, J. Strielkūnas, Novalis and P. Celan. A. E. Puišytė's lyrics complement the context of 20th century Lithuanian religious poetry. The poet perceives religious knowledge in two ways: the official one, as set out in the Scriptures, and the folk one, which is closely connected with the old customs. A. E. Puišytė's work is characterised by the practice of silent prayer. The poet often chooses a secluded place where deep religious experiences are revealed. The idealistic Christian worldview in Puišytė's work is directly related to the pantheistic worldview and national culture.

The space of the home is the safest place for the manifestation of daily devotion. The poems dedicated to husband and son reinforce the sense of spiritual intimacy. The main spaces in which elements of folk piety are manifested are: (a) sacred, (b) domestic and (c) natural. Human life is conceived as a sacred rite, with its origins in paganism and its continuity in the Christian concept of God.

The content of folk devotion in A. E. Puišytė's work consists of elements of various devotional practices (Lent, Advent, Holy Week), closely linked to the liturgical time and the tradition of the region, and artistically incorporated into the poetic text. Elements of national culture play an important role in A. E. Puišytė's worldview. The article may be significant, because so far there are no research papers in Lithuanian literary studies devoted to revealing the elements of folk piety in the works of writers. Most often, the elements of folk piety are analysed in the context of more general studies of religious worldviews and themes. This article, on the other hand, seeks to delve into the specific manifestations of folk devotional practices.

A. E. Puišytė's work consistently complements and continues the religious meditation tradition of J. Baltrušaitis, O. Galdikaitė, A. Miškinis, L. Andriekus, R. Keturakis, J. Juškaitis, enriching it with the signs of perfectly controlled classical versification.

Keywords: folk piety, Lithuanian religious poetry, nationality, customs, religious plots.